

RUSYA İLİMLER AKADEMİSİ ARŞİVİ'NDE BULUNAN TÜRK VE TÜRK HALKLARIYLA İLGİLİ BAZI ARŞİV BELGELERİNİN TANITILMASI

İlya Vladimiroviç ZAYTSEV*
Hasan DEMİROĞLU**

ÖZET: Rus Çarlığı sınırları içerisinde barındırdığı her halkın siyasî, sosyal, edebî ve arkeolojik tarihini 1850'li yıllardan itibaren incelemeye başlamıştır. Bu konuda Rusya'da muazzam derecede arşiv ve kütüphane malzemesi bulunmaktadır. Rus araştırmacılar araştırma yaptıkları kültürlerin lisanlarını da öğrenmek zorunda kalıyorlardı. Sahip olduğu coğrafyada yaşayan gayri-Slav unsurlar içerisinde Türklerin ezici çoğunlukta bulunmasından dolayı Ruslar, Türk kültürünün öğrenilmesini devlet siyaseti olarak benimsemek zorunda kalmıştır. Ayrıca Rusya'nın, Türk halkları içerisinde zamanın en güçlü devleti ile devamlı mücadele içerisinde olması da Osmanlı Devleti ve devamı olarak görülen Türkiye hakkında çalışmalar yapmasına sebep olmuştur.

Bu çalışmaların bazıları Moskova Şarkiyat Enstitüsü Arşivi'nde bulunmaktadır. Makalede, Moskova Şarkiyat Enstitüsü'nde Türkoloji üzerine araştırma yapan ilim adamlarının bazı çalışmaları tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Moskova Şarkiyat Enstitüsü, F. E. Korş, V. A. Gordlevskiy, B. N. Zahoder

AN ASSESSMENT STUDY OF SOME ARCHIVE DOCUMENTS ABOUT TURK AND TURKIC COMMUNITIES IN RUSSIAN ACADEMY OF SCIENCE ARCHIVE

ABSTRACT: The Russian Tsarist investigated the political, social, literary and archeological history of every public living within its borders from the 1850s. In this regard a huge archive and library materials are available in Russia. The Russian researchers had to learn the languages of the cultures being investigated. The fact that the Turks were one of the major non-Slavic nations within the Russian territory also directed the Russian State to learn the culture of these people as a state policy. In addition, the ongoing fighting with the Ottoman Empire, the most powerful state among the Turkic people at that time, caused Russia to research more about the Ottoman Empire and its successor Turkey.

A number of these studies are kept in the archives of Moscow Institute of Oriental Studies. In this article, it will be looked at some of the researches done by the academicians studying on Turkology at Moscow Institute of Oriental Studies.

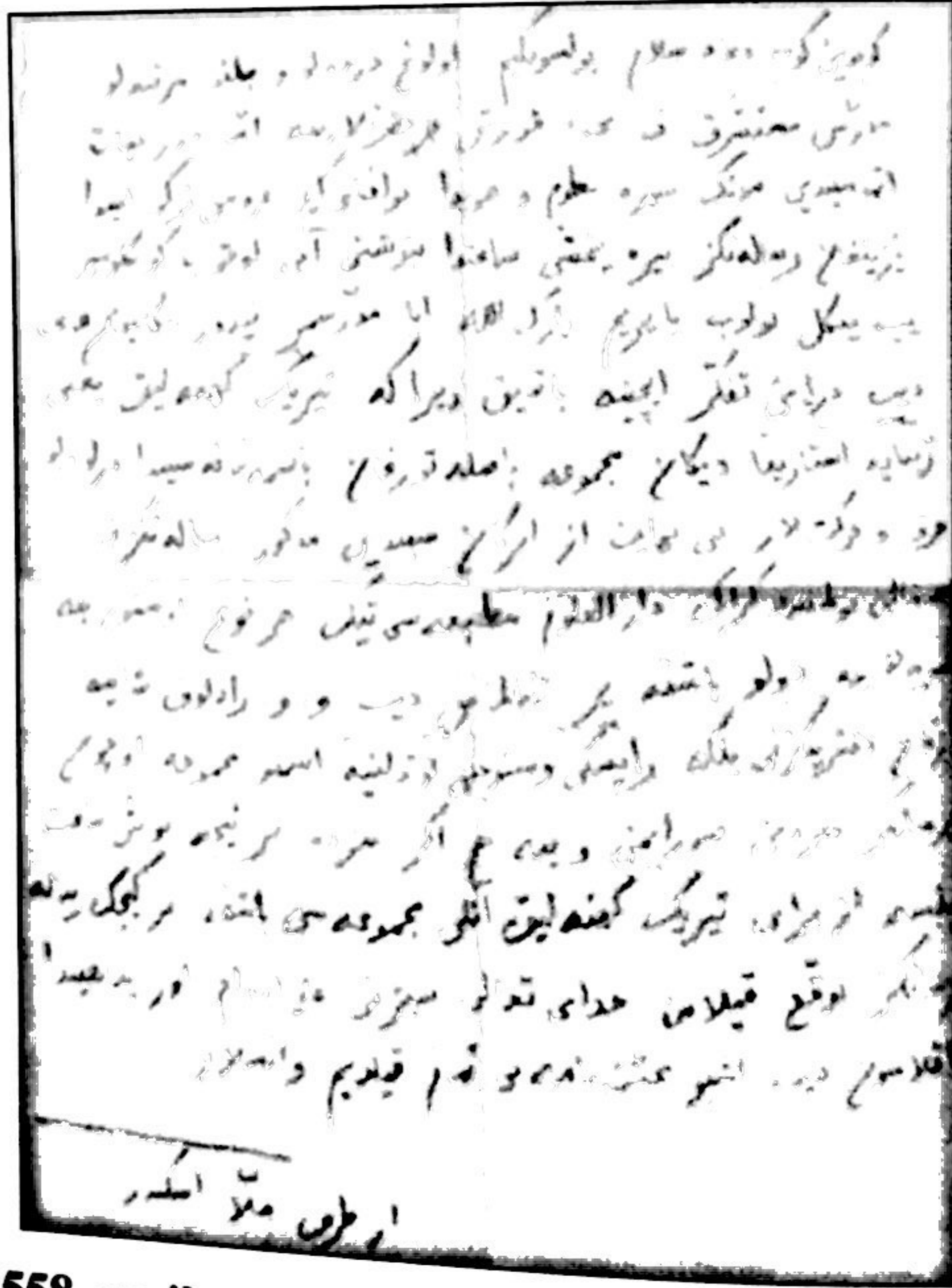
Key Words: Moscow Institute of Oriental Studies, F. E. Korsch, V. A. Gordlevsky, B. N. Zahoder.

* Prof. Dr., Rusya İlimler Akademisi Moskova Şarkiyat Enstitüsü Basım İşleri Müdürü.

** Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Rus Bilimler Akademisi Arşivi'nde önemli miktarda Doğu dilleri ve kültürleri üzerine yazılmış eserlerin olduğu bilinmektedir. Ayrıca tanınmış bazı şarkiyatçıların kendi özel arşivlerinin de İlimler Akademisi Arşivi'nde saklandığını söylersek, bu arşivin şarkiyatçılar için önemi daha iyi anlaşılır. Biz çalışmamızda F. E. Korş (558 dosya numaralı), V. A. Gordlevskiy (688 dosya numaralı), ve B. N. Zahoder (1532 dosya numaralı) gibi tanınmış Rus şarkiyatçılarının özel arşivlerindeki Türk ve Türk halklarıyla alakalı bazı belgeleri şekil açısından tanıtmaya gayret edeceğiz.

F. E. Korş: (22. 4. 1843-16. 11. 1915 Moskova): Rus dilbilimci, şarkiyatçı, Slavcı ve şairlerindendir. 1870 tarihine kadar Novorossiya Devlet Üniversitesi'nde, 1870-1900 tarihleri arasında ise Moskova Devlet Üniversitesi'nde çalıştı. 1900 senesinde akademiye geçti. *Roma Hüznü ve Romanti* (Moskova 1899) adlı eseri bilinen en meşhur kitabıdır.

Dosya No: 558, vesika no: 4, yer no: 231: Peterburg'da yaşayan Molla İskender'den F. E. Korş'a mektup: Molla İskender'in, V. V. Radlov'un çalışmaları hakkında Korş'a yazdığı mektup. Mektup, 18.5X22.8 cm ebatlarında, tarihsiz (1909 dan önce olmamak kaydıyla) kara mürekkeple yazılmıştır. (sayfa 13 1, Kat I. 9)

V. A. Gordlevskiy: (25.9.-7.10-1876 Sveaborg-10.9.1956 Moskova):
Türkolog. 1946 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Bilimler
Akademisi (AN SSSR) üyesi oldu.

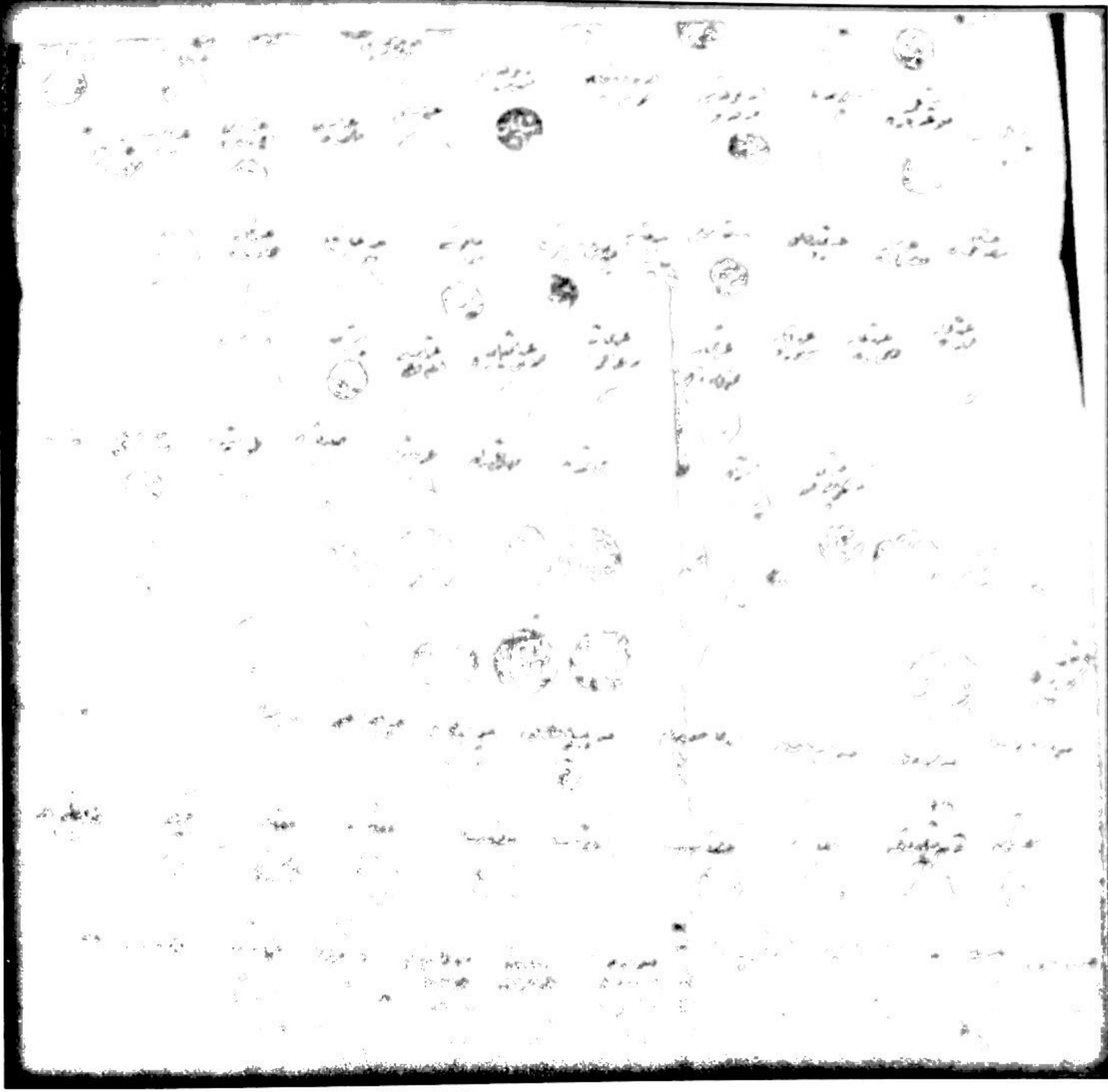
Dosya No: 688, vesika no: 1, yer no: 166: Kırım Han'ı Selim Giray Han'ın 1693 tarihinde Mustafa Ağa'ya Moldova Bal Fıçıları hakkında kendisine ulaşan şikâyetler hakkında yazdığı yarlık. Yarlık Kırım Türkçesinde yazılmıştır. 15.3X19.5 cm ebatlarındadır. Kâğıt sarı-beyaz, pürtüklü, yamalanmıştır (yırtılmış ve sonradan iki parça birbirine dikilmiştir). Yarlıkta Selim Giray bin Bahadır Giray ve Gazi Giray bin Selim Giray'ın tastikleri vardır¹.

¹ Daha fazla bilgi için bkz. Zaytsev, İ. V., "Propavşaya Gramota, (Yarlık Kırmskogo Hana Selim Gireya Mustafa Age 1693 g.)", *Turkologičeskiy Sbornik* 2006, Moskova 2007, s. 74-182.

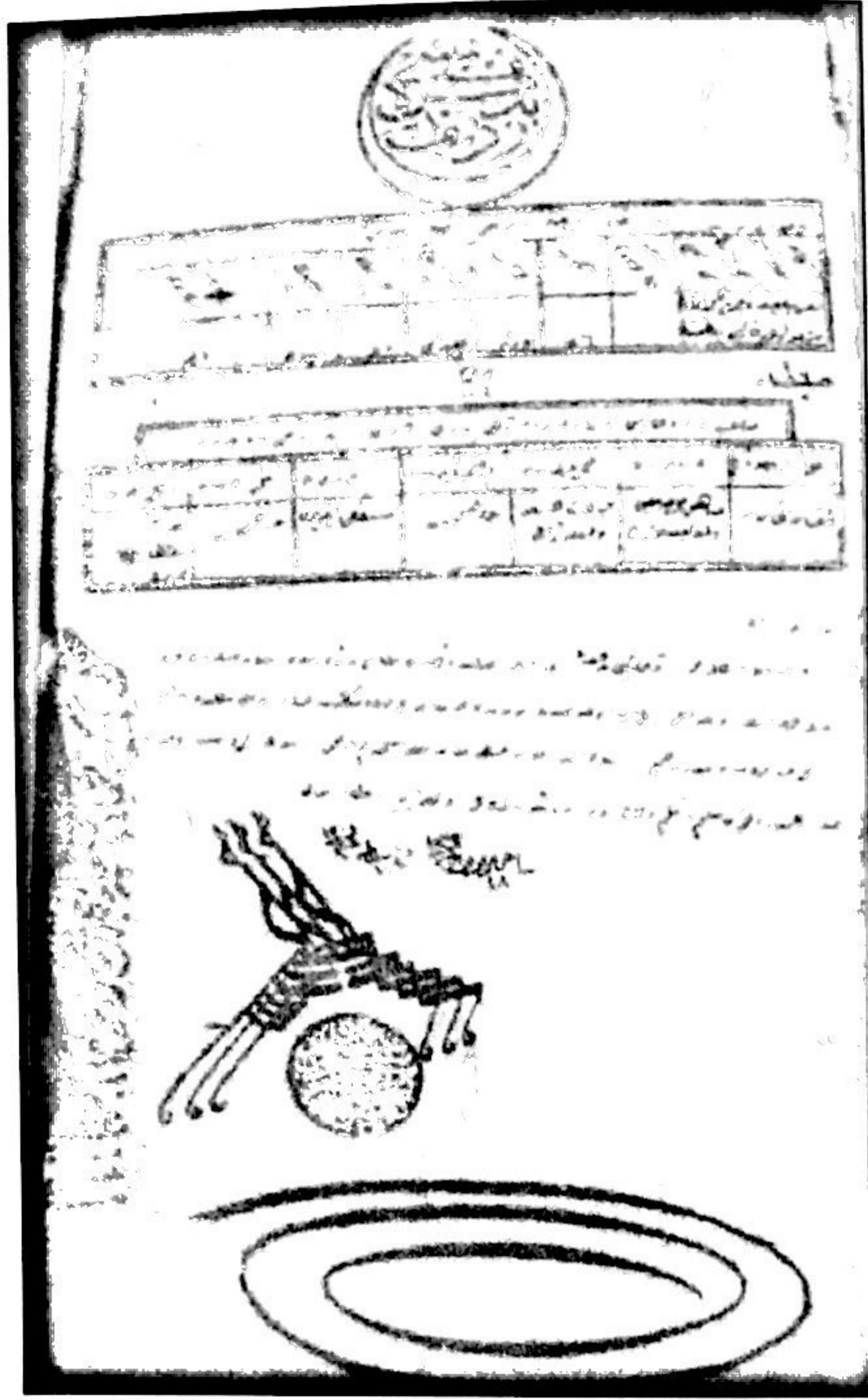

Dosya No: 688, vesika no: 1, yer no: 176: II. Abdülhamid'in İstanbul'daki Rus sefirine vermiş olduğu Berat. 5 Recep 1320 (8 Ekim 1902) tarihli, 38.5X41.5 cm ebatlarında olan Berat kara mürekkeple 3 satır hâlinde, divani türünde yazılmıştır.

RUSYA ILIMLER AKADEMISI ARŞIVI'NDE BULUNAN TÜRK VE TÜRK HALKLARIYLA ILGILI BAZI
ARŞIV BELGELERİNİN TANITILMASI

Dosya No: 688, vesika no: 1, yer no: 177: Bursa Valisi Ahmed Atıf Efendi'ye sunulan dilekçe. Dilekçe bazı köy muhtarlarının ve mahalle imamlarının onayından geçirilerek valiye sunulmuştur. (5 Şevval 1304-27 Haziran 1887) tarihli, iki yaprak halinde olan dilekçe, 33.3X49.7 cm ebatlarında, 4 kat şeklinde katlanmış, siyah mürekkeple, 11 satır, rika türünde yazılmıştır.

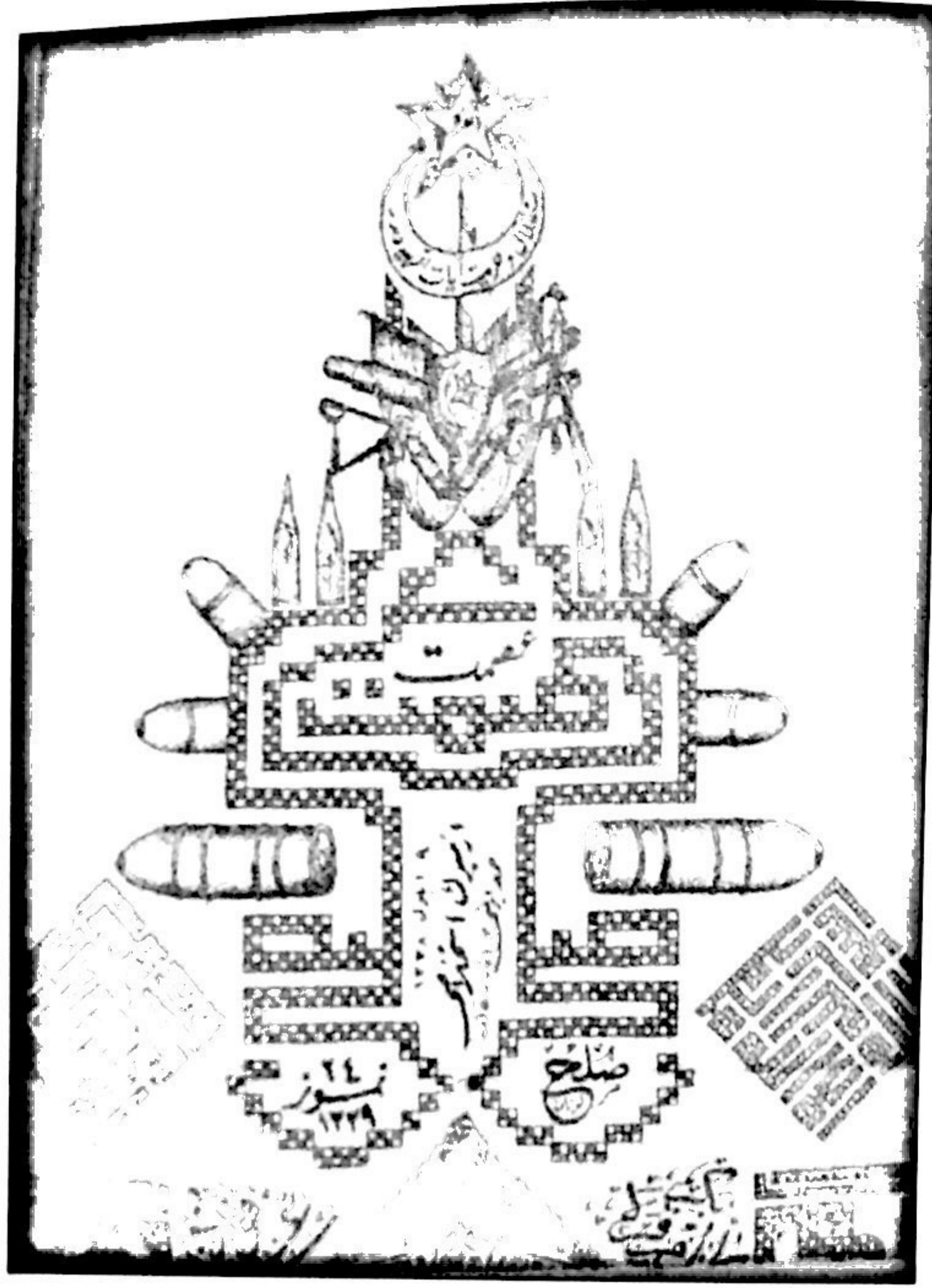
Dosya No: 688, vesika no: 1, yer no: 180: Redif Tezkiresi: Osmanlı Ordusundan terhis olan bir askere ait tezkire kâğıdı. Askerin ismi Meşko oğlu Harbi bin Abdullah'tır. Özellikleri ise şu şekildedir.

Yaşı:	26
Boy:	uzun
Göz rengi:	gri
Saç rengi:	siyah
Ten rengi:	buğday

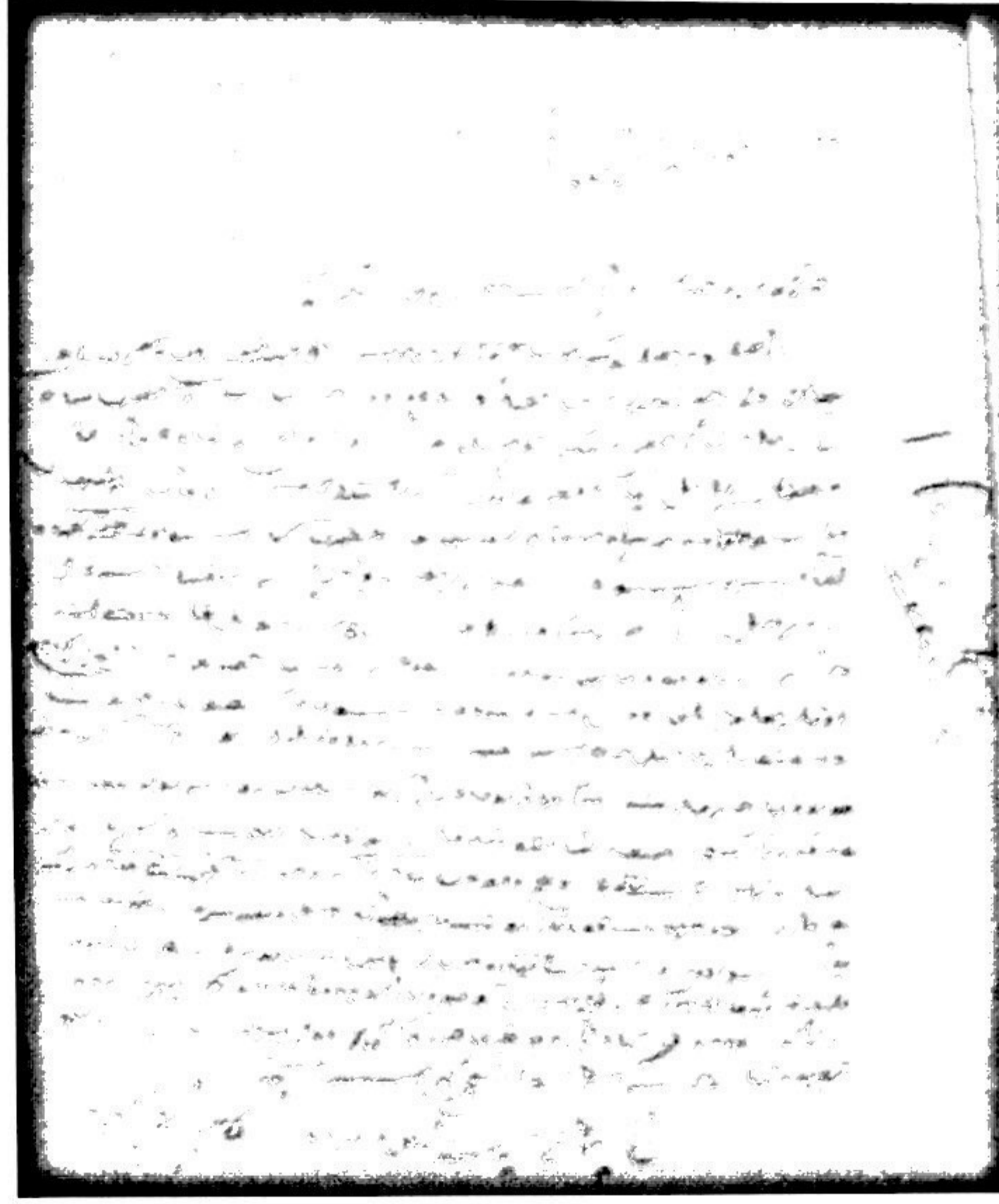
Kâğıdın boyu 20X35.7 cm'dir. Tarihi ise, m. 26 Kasım 1885, h. 18 Safer 1303, r. 14 Şubat 1301.

Dosya No: 688, vesika no: 1, yer no: 182: Ahi Evren Derviş Nişanı (Ahi Baba) Ahi Haydar Efendi tarafından verilen diploma. Kırşehir 25 Teşrinisani 1321-8 Aralık 1905. 38.5X53.5 ebatlarında, 11 satır, mühür Şeyh Mustafa Şükrü Efendi.

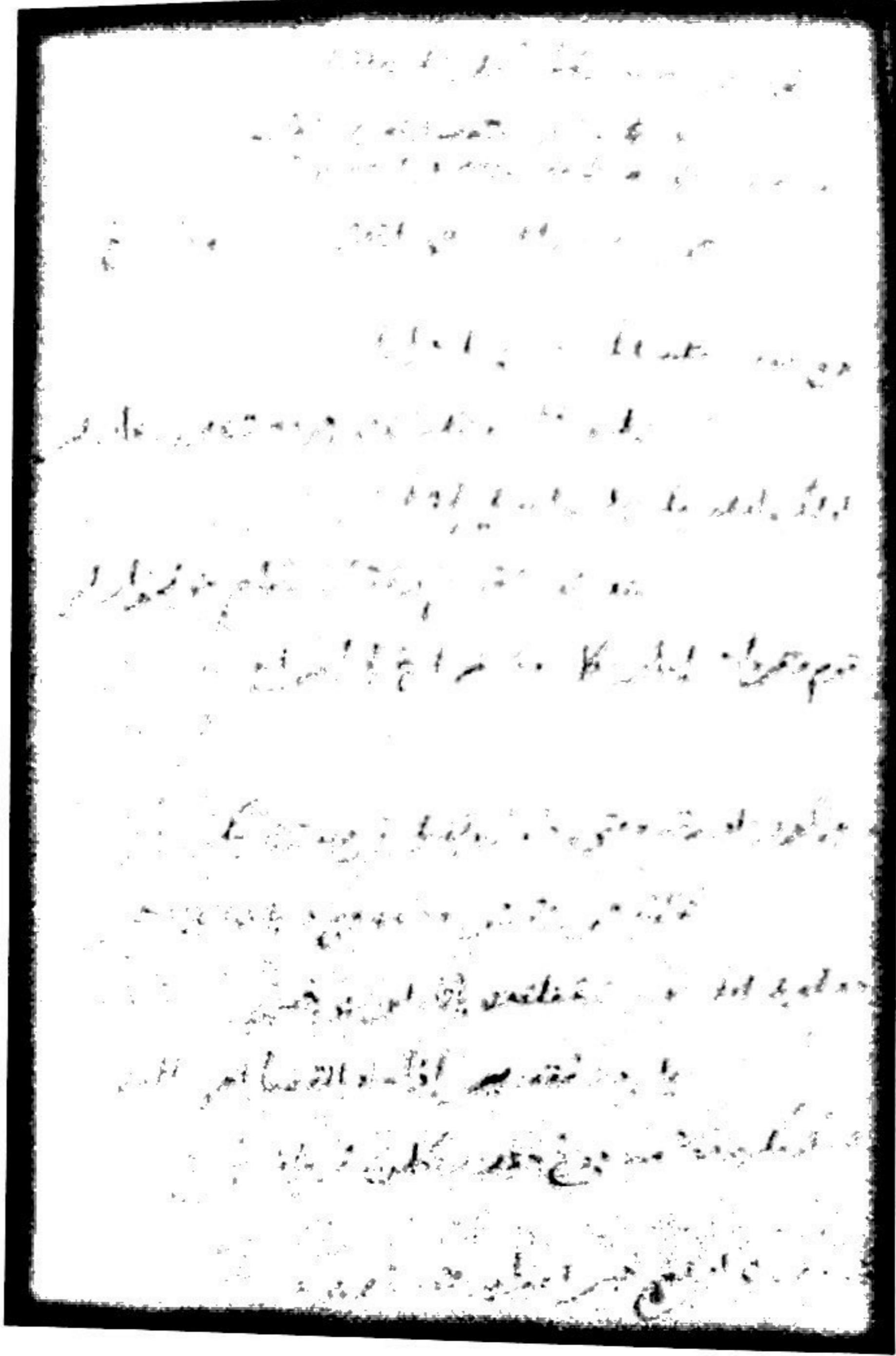

Dosya No: 688, vesika no: 1, yer no: 186: Ankara yönetiminin Lozan'ın anısına yaptırdığı devlet arması. Derelioğlu Matbaası, çizen Hasan Fehmi Yenişehirli, 24 Temmuz 1339 (24 Temmuz 1923). Lozan Antlaşması'nın anısına çizilmiştir. Yıldızın içerisinde 'Ankara' yazısı bulunmakta. Hilalin içinde 'İstiklal ve Hürriyet Âyât-ı ilâhiyyedendir' yazısı, dik şekilde duran dört kurşunun içinde 'Mehmetçik' yazısı, orta bölümde 'İsmet' yazısı, aşağısında 'Rumi 9 Eylül 1338 (Miladi 9 Eylül 1922) İzmir'in İstihsali Cumartesi Yüzbaşı Şeref Bey tarafından' yazısı, sağ tarafta 'Sulh-ı Lozan' sol tarafta '24 Temmuz 1339', bunların altında sağda 'Kazım Karabekir' solda ise 'Ali Fuad' yazısı bulunmaktadır.

Dosya No: 688, vesika no: 1, yer no: 188: Peterburg Mollalarından Müderris Ataullah Bayezidov² tarafından Habib Habibullah'a yazılmış mektup. Mektubun tam tarihi bilinmemektedir. 6 Aralık 18?. Kahverengi mürekkeple, 22.5X36.4 ebatlarında, 21 satır şeklinde yazılmıştır.

² Ataullah Bayezidov (1846-1911): 1846 tarihinde Kasım şehri yakınlarındaki Temnikov kasabasında dünyaya geldi. İlk eğitimine Kasım şehrine uzak olmayan Baymurat medresesinde başladı. Eğitimini daha sonra Kazan'da Kışkar medresesinde devam ettirdi. Medrese sonrası eğitim üzerine çalışmalarda bulundu. 1871 yılında Peterburg'a davet edilerek burada Tatarların kurduğu yeni bir mahallede imamlık yapması istendi. Kısa sürede öğrendiği Rus dilinde makaleler yazmaya başladı. 1880 tarihinde Rusça ve Tatarca olmak üzere *Atna* (Hafta) gazetesini çıkarmak için izin istedi. Ancak bu izni Rus makamlarından alamadı. 1881 tarihinde dönemin Rusya Müslümanları müftüsü Terkilev'e müracaat edip, Peterburg'da yaşayan Müslüman nüfusu göz önünde bulundurarak hükümetten camii yapılması için izin istemesini telkin etti. Bayezidov'un bu çalışmaları meşhur misyoner Pobedonostsev'in hükümete verdiği telkinler nedeniyle ancak 1906 tarihinde sonuçlanacaktır. Sadece Rusya genelinde değil, Avrupa'da da Müslümanlar aleyhinde çıkan bütün ilmi yazılara reddiyeler yazmaya çalıştı. Özellikle Türkçeye de çevrilen Fransız Renan'a yazdığı reddiye meşhurdur. 1909 tarihinde rahatsızlanan ve tedavisi için Avusturya'ya giden Bayezidov 1911 tarihinde vefat etti. (Refik Muhammedşin, "Gataulla Bayazıdov", *Tatarskie intellektualı*, Kazan 2005, s. 54-61).

Dosya No: 688, vesika no: 5, yer no: 15: Hacı Seyid Azim Şirvani³,ye (1835-1888) ait Türkçe şiir. 22X35 ebatlarında damgalı-çizgili kâğıda yazılmıştır.

³ Hacı Seyid Azim Şirvani (1835-1888): 1835 tarihinde Azerbaycan'ın Şamahı şehrinde doğdu. İlk eğitimini bu şehirde tamamladıktan sonra, Bağdat ve Mısır'da yüksek eğitimini sürdürdü. Şamahı'ya döndükten sonra Azeri Türklerinin eğitim problemleri ile ilgili fikirlerini ortaya attı ve bu problemleri çözüme kavuşturmak için çalışmalarda bulundu. Arapça, Farsça, Rusça ve Avrupa lisanlarını öğrenen Şirvani, Azeri Türklerinin Rusçayı öğrenmeleri gerektiğini savundu. Azerbaycan'da ilk usûl-i cedid mekteplerini açtı. Bu mekteplerde Azerbaycan Türkçesi ile beraber öğrencilere Rusça öğretmeye çalıştı. (Seyid Azim Şirvani, *Seçilmiş Şairler*, Baku 1948).

puşkin Sokağı no: 105, mektup Türkçe kaleme alınmıştır. 26 ekim 1915 tarihlidir.

B. N. Zahoder: (6(18).8.1898 Borok-Nijni Novgorod-7.1.1960 Moskova) Şarkiyatçı, Akademik. 1934 sonrası 20 yıla yakın Moskova Devlet Üniversitesi'nde çalıştı. 1944 yılında Moskova Devlet üniversitesi Tarih Fakültesi'nin Doğu Dölüm başkanlığına getirildi. Orta doğu ve Türkistan Devletleri tarihi ile ilgilendi. 1949'da Nizamülmülk'ün siyasetnamesini Rusçaya tercüme etti. Rus tarihinin önemli doğu bilimcilerindendir.

gitti. 1935'te doktora çalışmalarını bitirdikten sonra Bonn Üniversitesi'nde, 1938'de Göttingen Üniversitesi'nde ders verdi. 1939'da Millî Eğitim Bakanı'nın daveti üzerine tekrar Türkiye'ye geldi. İstanbul Üniversitesi'nde Umumi Türk Tarihi Kürsüsü'nü kurdu. İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Türkiye'de Sovyetler aleyhine faaliyet ve Turancılık suçundan tutuklanıp mahkeme edildi. Bu Irkçılık-Turancılık Davası sonucunda 10 yıl hapse mahkum edildiyse de Askerî Mahkeme kararı bozdu ve Togan beraat etti. 1948'de yeniden döndüğü Üniversitedeki görevine ölümüne kadar devam etti. 1951'de İstanbul'da toplanan XXI. Müsteşrikler Kongresi'ne Başkanlık etti. Bu onun bilimsel alandaki şöhretini çok daha artırdı. Zeki Velidi Togan 26 Temmuz 1970'te İstanbul'da vefat etti.

Dosya No: 1532, vesika no: 1, yer no 381: 17 Temmuz 1830 tarihli, I. Nikolay⁵ imzalı, İstatistikçi Sguşev ya da Suşev'e yazılmış taş basması *Açık Hat*, 22 X 34 ebatlarındaki eski Osmanlı Türkçesinde yazılan belge ilk olarak Polonyalı Şarkiyatçı, Z. Abrahamoviç tarafından yayınlandı Abrahamowicz, Z, "La Tugra Ottomane de L'Empereur de Russie", *Turcia*, Revue d'Etudes Turques, Tome VII/1, Paris-Strasbourg 1976. Günümüze kadar 1836 tarihli birkaç nüshasının daha saklandığını bilmekteyiz. Bkz. İstitut Rukopisey Natsionalnoy Biblioteki Ukraina im. V. İ. Vernadskogo, Kiev, Ukraina, F. V. (*Odesskoe obşestvo istorii i drevnostey*, No: 3789).

Sonuç

Moskova İlimler Akademisi Arşiv'inde Türk ve Türk halklarıyla alakalı pek çok belge bulunmaktadır. Bu belgeler arşivde farklı koleksiyonlar içerisinde yer almaktadır. Bu çalışmada F. E. Korş, V. A. Gordlevskiy ve B. N. Zahoder'e ait koleksiyonlardan derlediğimiz bazı belgeleri tanıtmaya çalıştık. Belgelerin tamamının incelenmesinin zorluğunu tahmin edeceğinizi düşünmekteyiz. Bu nedenle önemi haiz belgeleri tanıtarak, araştırmacılara bir fikir vermeyi düşündük. Yaptığımız çalışmanın bir ilk olması hasebiyle bundan sonraki çalışmalarda yol göstereceğini umuyoruz.

KAYNAKÇA

Abrahamowicz, Z, "La Tugra Ottomane de L'Empereur de Russie", *Turcia*, Revue d'Etudes Turques, Tome VII/1, Paris-Strasbourg 1976.

Muhammedşin, Refik, "Gataulla Bayazıdov", *Tatarskie intellektualı*, Kazan 2005, s. 54-61.

Odesskoe obşestvo istorii i drevnostey, No: 3789

Şirvani, Seyid Azim, *Seçilmiş Şairler*, Baku 1948.

Zaytsev, İ. V., "Propavşaya Gramota, (Yarlık Krımskogo Hana Selim Gireya Mustafa Age 1693 g.)", *Turkologičeskiy Sbornik 2006*, Moskova 2007, s. 74-182.

Togan, A. Zeki Velidi, *Türk ve Tatar Tarihi*, Kazan 1912.

⁵ Nikolay Pavloviç Romanov (1796-1855): 1825-1855 tarihleri arasında Rusya'yı yönetmiştir.